

WITOLD STANKIEWICZ

DĄŻENIA ZJEDNOCZENIOWE W RUCHU LUDOWYM (1918—1919)

Artykuł niniejszy omawia próby zjednoczeniowe podejmowane w stronnictwach ludowych w końcowym okresie pierwszej wojny światowej — a przede wszystkim w pierwszym roku niepodległości Polski.

W ostatnich latach pierwszej wojny światowej, czyli w okresie bezpośrednio poprzedzającym powstanie niepodległej Polski, sytuacja organizacyjna w ruchu ludowym przedstawiała się następująco:

W Galicji, od czasu rozbitcia Stronnictwa Ludowego w 1913 r., istniały dwa odrębne stronnictwa: Polskie Stronnictwo Ludowe Piast (PSL Piast) i Polskie Stronnictwo Ludowe-Lewica (PSL Lewica). Pierwsze z nich reprezentowało dążenia umiarkowane i zachowawcze, drugie głosiło zasady radykalizmu społecznego.

W Królestwie Polskim rozwijało się w szybkim tempie Polskie Stronnictwo Ludowe, powołane do życia na konferencji w Warszawie w dniach 4—6 grudnia 1915 r. Na zjeździe, który odbył się w Warszawie w dniach 1—2 listopada 1918 r., przyjęło ono ostatecznie nazwę Polskie Stronnictwo Ludowe Wyzwolenie (PSL Wyzwolenie). Stronnictwo to charakteryzowały bardzo silne dążenia radykalne.

W lutym 1917 r. powstało Zjednoczenie Ludowe, silnie związane z prawicą społeczną. W połowie 1918 r. dokonał się w tym stronnictwie rozłam, w rezultacie którego część działaczy z ks. Błazińskim na czele utworzyła Polskie Zjednoczenie Ludowe (PZL) o charakterze klerykalnym i zdecydowanie prawicowym.

Rozbitcie ruchu ludowego osłabiało pozycje warstwy chłopskiej w życiu społeczno-politycznym kraju. Stwarzało to również dogodniejszą sytuację sferom burżuazyjno-obszarniczym oraz ich organizacjom i partiom politycznym w zbliżającej się walce o charakter ustroju społecznego i systemu rządów w wyłaniającym się do niepodległego bytu państwie polskim.

Z tego stanu rzeczy zdawała sobie sprawę część działaczy ludowych. Z ich to inicjatywy w 1917 i 1918 r. podejmowane były rozmowy w sprawie zjednoczenia stronnictw ludowych¹. W Królestwie Polskim toczyły

¹ Próby zjednoczenia stronnictw ludowych w omawianym okresie nie zostały dotąd odrębnie opracowane. Obszerniejsze informacje na ten temat można znaleźć w pracach: F. Honowskiego, *Dążenia wsi polskiej na tle literatury ludowej (1918—1938)*, Warszawa 1938; A. Bogusławskiego, *Ruch ludowy w czasie wojny 1914—1918 w Królestwie Polskim w świetle wspomnień*, w oprac. J. M o

się debaty na temat zjednoczenia między PSL Wyzwolenie i Zjednoczeniem Ludowym, nie dały one jednak rezultatów, gdyż między obydwu stronnictwami istniały dosyć zasadnicze różnice w kwestii programu społecznego oraz w sprawie stosunku do Rady Regencyjnej. Radykalizm społeczny PSL Wyzwolenie oraz jego opozycyjne stanowisko wobec Rady Regencyjnej nie dawały się pogodzić z minimalizmem dążeń społecznych Zjednoczenia Ludowego oraz jego pozytywnym stosunkiem do rządu i Rady Regencyjnej.

Pierwsze oficjalne kontakty w sprawie zjednoczenia zapoczątkowane zostały między PSL Wyzwolenie i PSL Piast w końcu 1917 r. 25 listopada 1917 r. odbyło się w Tarnowie posiedzenie Rady Naczelnej PSL Piast, w którym wzięła udział delegacja działaczy PSL Wyzwolenie z Królestwa Polskiego². Uczestnik tej delegacji, J. Poniatowski opowiedział się w imieniu PSL Wyzwolenie za utrzymywaniem wzajemnych kontaktów między obu stronnictwami ludowymi. Również Rada Naczelna PSL Piast w przyjętej rezolucji opowiedziała się za jednością działania stronnictw ludowych w całym kraju³.

Idea zjednoczenia ludowców przewija się w czasie obrad narady krakowskiej tzw. stronnictw niepodległościowych Królestwa Polskiego i Galicji, odbytej w Krakowie w dniach od 2 do 4 lutego 1918 r. Brali w niej udział delegaci PSL Wyzwolenie i PSL Lewica. PSL Piast zbojkotował tę naradę. Przywódca PSL Lewica Jan Stapiński wystąpił wyraźnie jako zwolennik zacieśniania form współdziałania PSL Lewica i PSL Wyzwolenie.

W kilka miesięcy później (2 czerwca 1918 r.) obradował w Krakowie zjazd przedstawicieli inteligencji ludowej z Królestwa Polskiego i Galicji⁴. Wzięli w nim udział delegaci PSL Piast, PSL Lewica i PSL Wyzwolenie. Organizatorem zjazdu był Gabriel Dubiel, działacz PSL Piast.

W rezolucji zjazdu wypowiedziano się za połączeniem stronnictw ludowych: „Zjednoczona inteligencja ludowa — czytamy tam — zobowiązuje się dołożyć wszelkich starań, aby zjednoczenie wszystkich na ziemiach polskich ideowo zbliżonych stronnictw ludowych jak najrychlej przeprowadzone zostało oraz energicznie przeciwdziałać i zwalczać tych wszystkich, którzy dotychczasowe rozbiecie usiłują w dalszym ciągu podtrzymać”⁵.

Powołano również Nieustającą Komisję Zjazdów Inteligencji Ludowej PSL Królestwa Polskiego, Galicji i Śląska, której głównym celem

1 e n d y, Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego, 1959, nr 1, s. 260—289; 1960, nr 2, s. 279—316; J. M o l e n d y, Masy chłopskie i ruch ludowy w czasie wojny 1914—1918 (wybrane zagadnienia), Ruch robotniczy i ludowy w Polsce w latach 1914—1923, Warszawa 1961, wyd. II, s. 355—408. Ze źródeł nie drukowanych: Pamiętnik W. W i t o s a, Biblioteka Ossolineum we Wrocławiu, oraz wspomnienia M. R a t a j a i A. B o g u s ł a w s k i e g o, których maszynopisy znajdują się w Bibliotece Zakładu Historii Ruchu Ludowego przy NK ZSL w Warszawie.

² W obradach z ramienia PSL Wyzwolenie uczestniczyli: J. Poniatowski, Z. Zawisza-Gąsiorowska i J. Kulesza. B o g u s ł a w s k i, Ruch ludowy..., s. 289—290.

³ Ibidem. Sprawozdanie z obrad Rady Naczelnej PSL Piast zamieścił również organ stronnictwa, tygodnik Piast nr 48 z 22.XII.1917.

⁴ Protokół narady krakowskiej opublikował J. H o l z e r w Przeglądzie Historycznym, 1958, z. 3, s. 538—567.

⁵ Papiery J. Steckiego, Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Ludowego w Lublinie, rkps 577, k. 210.

miało być rozwijanie form współpracy i dążenie do zjednoczenia ruchu ludowego.

Następne spotkanie stronnictw ludowych odbyło się dnia 24 września 1918 r. w Krakowie. Wzięli w nim udział przedstawiciele PSL Wyzwolenie i Zjednoczenia Ludowego z Królestwa Polskiego oraz PSL Piast z Galicji⁶. W czasie obrad ujawniły się między poszczególnymi przedstawicielami stronnictw poważne różnice zdań. W aktualnych sprawach politycznych Zjednoczenie Ludowe stanęło w obronie Tymczasowej Rady Stanu, natomiast PSL Wyzwolenie ostro ją krytykowało⁷. Na konferencji tej wybrano komisję w składzie: W. Witos, K. Bagiński, W. Tetmajer, H. Wyrzykowski i A. Bogusławski, która miała wypracować wspólne stanowisko w sprawach aktualno-politycznych.

Ważnym etapem w tych spotkaniach i naradach stała się konferencja przywódców stronnictw ludowych, która odbyła się w Warszawie w dniach od 17 do 19 października 1918 r. Zapadła na niej decyzja o połączeniu organizacyjnym między PSL Piast, Zjednoczeniem Ludowym i PSL Lewica⁸. Zjednoczone stronnictwa przyjęły nazwę: Polskie Stronnictwo Ludowe. We wspólnej uchwale tej konferencji stwierdzono:

„1. Budowa Polski Ludowej, obejmującej wszystkie ziemie polskie, wymaga zjednoczenia wszystkich włościan i wszystkich interesów ludu polskiego mających na oku Polaków.

2. W tym celu łączą się powyższe zrzeszenia polityczne w jedno stronnictwo, obejmujące wszystkie ziemie polskie, tak iż w Polsce istnieć ma na przyszłość jedno jedyne Polskie Stronnictwo Ludowe.

3. PSL wzywa wszystkich, którym przyszłość Polski Ludowej leży na sercu, do licznego stawania pod sztandarem PSL całej Polski”⁹.

W naradzie październikowej również udział przedstawiciele PSL Wyzwolenie. Do zjednoczenia jednakże PSL Wyzwolenie nie przystąpiło.

W dniach od 1 do 2 listopada 1918 r. odbywał się w Warszawie walny zjazd PSL Wyzwolenie. Wniosek o połączenie stronnictw spotkał się z przychylnym przyjęciem przez zjazd. Władze stronnictwa upoważniono do pertraktacji w tej sprawie z kierownictwem PSL w Galicji. Wniosek o połączeniu i ścisłym współdziałaniu stronnictw ludowych przyjęto jednomyślnie.

⁶ Piast nr 39 z 29.IX.1918 i nr 40 z 6.X.1918.

⁷ PSL Wyzwolenie przeszło do wyraźnej i ostatecznej opozycji wobec Tymczasowej Rady Stanu i okupantów na przełomie kwietnia i maja 1917 r. Na postawę PSL Wyzwolenie decydujący wpływ wywarła kompromitacja polityki aktywistycznej oraz oddziaływanie wydarzeń rewolucyjnych rozgrywających się na gruzach caratu w Rosji. Por. W. Piątkowski, Stosunek Polskiego Stronnictwa Ludowego do polityki aktywistycznej w okresie istnienia Tymczasowej Rady Stanu, *Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego 1959*, nr 1, s. 243–259.

⁸ Piast nr 43 z 27.X.1918. Na konferencji tej Stapiński zwrócił się do prezesa PSL Piast J. Bojki z listem, którego fragment cytujemy: „Ojczyzna nasza, Polska zjednoczona na całym obszarze ziem polskich, będzie wówczas pełna szczęścia i potęgi, gdy piastunowie ziemi polskiej, chłop polscy, zjednoczeni w jednym obozie politycznym, utworzą potęgę państwową, ufundowaną na zasadach wolności ludzkiej i sprawiedliwości społecznej, aby nie było w całym państwie polskim uciemnienia nikajkiego. Chłop polski, świadomy praw i obowiązków obywatelskich, zamiłowany w pracy i oszczędności, zdoła mocą swej liczby i siły utrzymać ład i porządek prawny w całym państwie, potrafi przeprowadzić zmiany ustroju społecznego w duchu sprawiedliwości...”

⁹ Piast nr 43 z 27.X.1918.

W tym również duchu uchwalono na zjeździe odezwę pt. „Ludowcy z Królestwa do braci ludowców z Galicji”¹⁰.

Wydaje się, że główną przyczyną, która uniemożliwiła wówczas zjednoczenie stronnictw ludowych, były dzielące je istotne różnice programowe i polityczne. Nie bez znaczenia było również i to, że ruch ludowy w Królestwie Polskim i Galicji zrodził się i rozwijał w odmiennych warunkach społeczno-gospodarczych i politycznych. Odrębności dzielnicowe były czynnikiem hamującym dążenia zjednoczeniowe. O załamaniu się dążeń zjednoczeniowych zdecydowały przede wszystkim różnice między dwoma najpoważniejszymi stronnictwami — PSL Wyzwolenie i PSL Piast. W pierwszym z nich były dosyć silne tendencje radykalne, PSL Piast natomiast reprezentowało dążenia zdecydowanie umiarkowane i znajdowało się na prawym skrzydle ruchu ludowego.

Różnice te ujawniły się szczególnie w sprawie ukształtowania rządów w niepodległym państwie. PSL Wyzwolenie delegowało swoich przedstawicieli do rządów lubelskiego i Moraczewskiego. Odmienne stanowisko zajęło PSL Piast. Do Lublina wyjechał wprawdzie przywódca PSL Piast — W. Witos. Ostatecznie jednakże PSL Piast w rządzie tym udziału odmówiło i odniosło się do niego negatywnie. Z rządu Moraczewskiego, po krótkim okresie udziału w nim W. Witos a i A. Kędziora, zostali oni wycofani. PSL Piast było zwolennikiem rządu ogólnonarodowego, co oznaczało udział w nim również czołowego stronnictwa prawicy — Narodowej Demokracji. Ze stanowiskiem tym nie zgadzało się PSL Wyzwolenie.

Stosunek do rządu Moraczewskiego stał się ostatecznie powodem zerwania przez PSL Lewicę umowy połączeniowej. Stronnictwo to opowiedziało się za rządem Moraczewskiego i delegowało do niego swoich przedstawicieli.

W takiej sytuacji ogłoszone przez PSL Piast zjednoczenie ruchu ludowego sprowadziło się faktycznie do połączenia tego stronnictwa ze Zjednoczeniem Ludowym, które po rozłamie w nim i oddzieleniu się prawicowej grupy ks. W. Błazińskiego (Polskie Zjednoczenie Ludowe) stanowiło ugrupowanie posiadające niewielkie wpływy w pewnych rejonach Królestwa Polskiego.

Plany przywódców PSL Piast, aby przez połączenie istniejących stronnictw ludowych umocnić swoją pozycję i zdobyć poważne wpływy na kształtowanie rządów i charakteru powstającego państwa, nie dały zamierzonych rezultatów.

Dalsze próby zjednoczenia ruchu ludowego przypadają na 1919 r. W dużym stopniu wiążą się one z walką ludowców w sejmie o przeprowadzenie ustawy o reformie rolnej.

Dla pełniejszego scharakteryzowania tych procesów zajmiemy się bardziej szczegółowo stosunkami panującymi w poszczególnych stronnictwach ludowych.

W dniach od 23 do 24 lutego 1919 r. obradował w Warszawie Kongres PSL Wyzwolenie, z udziałem 700 delegatów, reprezentujących około 100 tys. członków¹¹. Liczba ta świadczyła o szybkim rozwoju organiza-

¹⁰ Bogusławski, Ruch ludowy..., s. 293—295.

¹¹ AZSL, Bogusławski, maszynopis wspomnień, s. 492.

cyjnym stronnictwa i wzroście aktywności społeczno-politycznej chłopów w centralnych rejonach Polski.

Na zjeździe dokonano oceny rezultatów wyborów sejmowych dla PSL Wyzwolenie. Wynik wyborów uznano za sukces stronnictwa. Starły się natomiast dwa poglądy w sprawie aktualnej linii politycznej stronnictwa. Część delegatów wystąpiła przeciwko radykalnym postulatom programowym, twierdząc, że odsuwają one od stronnictwa bardziej zacofane warstwy chłopów i uniemożliwiają wyrwanie ich spod wpływów endecji i powiązanego z nią kleru. Radykalni działacze zwalczyli ten pogląd i twierdzili, że PSL Wyzwolenie powinno skupiać chłopów, którzy reprezentują w terenie bardziej postępowe elementy. Potępili oni zwolenników rezygnacji z radykalnych haseł na rzecz zdobycia większej popularności¹². Brak jest materiałów, które pozwoliłyby bliżej zanalizować postawę tych dwóch grup, ustalić ich przedstawicieli, jak też siłę każdej z nich. Było to niewątpliwie starcie się zwolenników polityki bardziej umiarkowanej z działaczami głoszącymi hasła radykalizmu społecznego. Radykalizm ten miał na zjeździe, jak się wydaje, wielu zwolenników wśród terenowych działaczy. Słabszy znacznie był natomiast we władzach stronnictwa. Poza tym radykałowie działali w rozproszeniu i nie stanowili zorganizowanej grupy¹³.

Takie przypuszczenie potwierdzić może fakt, że delegaci przyjęli burzliwą owacją radykalną mowę ks. E. Okonia. Bagiński, który zastępował nieobecnego Thugutta, wyraził obawę, że delegaci wybiorą Okonia w skład władz naczelnych PSL Wyzwolenie. Prawdopodobnie rozwinął on szeroką zakulisową akcję, w rezultacie której Okoń nie znalazł się we władzach stronnictwa.

Zjazd PSL Wyzwolenie wypowiedział się również za umocnieniem niepodległości państwowej, przez scalenie wszystkich ziem polskich i potępił endecję wielkopolską za przeciwdziałanie szybkiemu procesowi integracji; zażądał również likwidacji Narodowego Komitetu Polskiego w Paryżu. Delegaci przyjęli projekt reformy rolnej, przedstawiony przez klub sejmowy PSL Wyzwolenie i uchwałę o powołaniu przy organach samorządu powiatowego komisji składających się z drobnych rolników, które zajęłyby się jej realizacją.

Dużo miejsca zajęła na zjeździe sprawa zjednoczenia stronnictw ludowych. I w tej sprawie wystąpiły dwie grupy. Do pierwszej należeli czołowi przywódcy i kierownicy PSL Wyzwolenie z Thuguttem, Ponia-towskim, Bagińskim, Stolarskim, Kosmowską, Nocznickim na czele. Od-nosili się oni z dużą rezerwą do sprawy połączenia. Druga grupa, z Rata-jem na czele, była za zjednoczeniem.

Dosyć silne w PSL Wyzwolenie opory przeciwko zjednoczeniu z PSL Piast są zrozumiałe zważywszy, że piastowcy zmierzali do odegrania roli hegemonu w ruchu ludowym. Kierownictwo PSL Wyzwolenie, które reprezentowało w dużej mierze interesy średniej warstwy chłopskiej, miało podstawy do obaw, że realizacja zjednoczenia może przynieść podporządkowanie ruchu ludowego prawicowym działaczom PSL Piast, wy-rażającym interesy bogatych chłopów. Jednakże było również wiele argu-mentów przemawiających za zjednoczeniem. Ludowcy, rozbici na kilka

¹² Ibidem, s. 493.

¹³ Ibidem.

stronnictw, tracili na sile i znaczeniu oraz ułatwiali stronictwom prawicy działalność na wsi.

Walka o demokratyczno-republikańskie podstawy ustrojowe i reformy społeczne w kraju również przemawiała za zjednoczeniem. Przekonanie o potrzebie zjednoczenia ruchu ludowego narastało wśród chłopów. Wielu z nich oburzała ostra walka między stronictwami chłopskimi. Nie rozumieli jej oni i nie bez racji podkreślali, że korzysta z niej prawica. Zjednoczenie stronictw ludowych było w interesie mas ludu wiejskiego, pod warunkiem, że dokonałoby się ono na demokratycznych podstawach i przyniosło wzmocnienie radykalnych i demokratycznych tendencji w tym ruchu.

Na zjeździe PSL Wyzwolenie w dniach 23—24 lutego 1919 r. w sprawie zjednoczenia przyjęto następującą uchwałę:

„Zjazd PSL stwierdza konieczność zjednoczenia całego ruchu szczerze ludowego w jednej, wielkiej organizacji, obejmującej wszystkie ziemie. Zjednoczenie to odbyć się może tylko w imię wspólnych haseł walki i pracy, pod jednym sztandarem ideowym. Zjazd stwierdza, że ze strony PSL zrobione było wszystko, by do tej jedności doprowadzić. Zjazd poleca klubowi PSL w sejmie i zarządowi stronictwa, by czuwały nad sprawą porozumienia się stronictw ludowych w związku klubów poselskich ludowych. Dla tego celu należy zwołać w jak najszybszym czasie kongres ludowców wszystkich dzielnic Polski”¹⁴.

Do ważniejszych postanowień zjazdu należy zaliczyć uchwałę, polecającą dążyć do ostatecznego oddzielenia kółek rolniczych od Centralnego Towarzystwa Rolniczego (CTR) i „utworzenia samodzielnej instytucji obrony interesów włościańskich”¹⁵. Uchwała ta była skierowana przeciwko obszarnikom, którzy kierowali CTR i wyrażała emancypacyjne dążenia ruchu chłopskiego. Interesy mas chłopskich wyrażało również żądanie zjazdu, aby system podatkowy oprzeć na podatku dochodowym, a chłopów najbiedniejszych i zniszczonych przez wojnę zwolnić od płacenia tego podatku.

PSL Wyzwolenie doceniało potrzebę oświaty powszechnej i rolniczej. Omawiany zjazd stronictwa domagał się rozwoju uniwersytetów ludowych, szkół rolniczych, bibliotek oświatowych. Wezwał koła PSL Wyzwolenie do zajęcia się sprawami szkolnictwa w samorządach gminnych i powiatowych oraz zdobycia wpływów w radach szkolnych, co musiało oznaczać wypieranie z nich przedstawicieli prawicy społecznej. Zjazd poparł też postulaty służby folwarcznej, zorganizowanej w Związku Zawodowym Robotników Rolnych, i zapowiedział udział w pracach tego Związku.

PSL Wyzwolenie zwróciło również uwagę na problem młodzieży wiejskiej¹⁶. Przed 1918 r. zorganizowany ruch młodzieży ludowej roz-

¹⁴ AKSL. Bogusławski, maszynopis wspomnień, s. 496.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Zob. J. Niećko, Dwudziestolecie ruchu młodzieży wiejskiej 1912—1932; J. Kowal, XXX-lecie ZMW RP „Wici”, 1928—1958, Warszawa 1958; D. Gałąj, Powstanie Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”, Warszawa 1959; S. J. Brzeziński, Polski Związek Ludowy, wyboru dokonał i wstępem opatrzył Cz. Wycech, Warszawa 1957; W. Piątkowski, Dzieje ruchu zaraniarskiego, Warszawa 1956; W. Stankiewicz, Czasopiśmiennictwo ludowe w Królestwie Polskim 1905—1914, Warszawa 1957; K. Sawczuk, Pieśni wybrał i wstępem opatrzył H. Syska, Warszawa 1957.

wijał się prawie wyłącznie na terenie Królestwa Polskiego. Początki ruchu przypadają na lata rewolucji 1905—1907. W 1911 r. młodzież ta zaczęła wydawać, pod redakcją Ireny Kosmowskiej, własne pismo „Świt — Młodzi Idą”, jako dodatek do radykalnego pisma chłopskiego „Zaranie”, wydawanego w Warszawie w latach 1908—1915. Redaktorem „Zarania” był radykalny działacz ludowy Maksymilian Malinowski. Od 1912 r. zaczęło się ukazywać w Warszawie drugie pismo młodzieżowe „Drużyna”, redagowane przez znanego działacza oświatowego Adama Chętnika. W ruchu „drużyniacim” czołową rolę odgrywali: A. Bogusławski, A. Piątkowski i J. Niećko.

„Drużyna” dosyć szybko zaczęła zyskiwać sobie zwolenników wśród młodzieży. Szczególną uwagę poświęcała ona pracom kulturalno-oświatowym, do których zachęcała młodzież. Młodzież skupiona wokół „Drużyny” była w swych zapatrywaniach na sprawy społeczne znacznie bardziej umiarkowana niż młodzież tzw. zaraniarska. Ta ostatnia stanowiła dosyć jednolitą grupę najbardziej postępowych i radykalnych działaczy, przeważnie wychowanków szkół rolniczych, będących pod wpływami zaraniarzy (Kruszynek, Sokołówek, Gołotczyzna). Wśród współpracowników i autorów „Świt — Młodzi Idą” wysunęli się Józef Pochodnia, Wacław Pieślak, Władysław Taran, uzdolniony poeta ludowy Kajetan Sawczuk.

Pierwsze lata wojny zahamowały rozwój ruchu młodzieżowego. W drugiej fazie wojny, od 1916 r. poczynając, na terenie okupacji niemieckiej zaczęły powstawać koła młodzieży wiejskiej. W 1918 r. zostały one powiązane organizacyjnie z Centralnym Związkiem Kółek Rolniczych (CZKR), działającym na prawach wydziału w Centralnym Towarzystwie Rolniczym. Powołana przy tym związku sekcja młodzieżowa zakupiła od Chętnika „Drużynę” i zaczęła wydawać ją jako własny organ. Redaktorem został ponownie Chętnik. Po odzyskaniu niepodległości nastąpił szybki rozwój kół młodzieży wiejskiej. W 1918 r. było zaledwie 167 kół, w 1919 istniało już 470, a w 1920 — 616¹⁷.

21 kwietnia 1919 r. odbył się w Warszawie zjazd delegatów kół młodzieży wiejskiej, w którym wzięło udział 258 delegatów, reprezentujących ponad 13 tys. młodzieży zorganizowanej w 220 kołach¹⁸. Najaktywniej występowali na zjeździe umiarkowani działacze dawnej „Drużyny”: J. Niećko, R. Wasilewski i A. Bogusławski. Część młodzieży postępowej była zmobilizowana do wojska lub też oddziałów POW i nie wzięła udziału w obradach. Na zjeździe powołano do życia Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej (CZMW). Przewodniczącym jego został P. Olewiński¹⁹, a kierownikiem J. Niećko, który w okresie międzywojennym stał się jednym z czołowych przywódców młodzieżowego ruchu ludowego.

¹⁷ Niećko, op. cit., s. 42.

¹⁸ Ibidem, s. 33. Gazeta Ludowa podała liczbę 260 delegatów.

¹⁹ Niećko podaje, że Piotr Olewiński był przed pierwszą wojną światową i w czasie wojny członkiem działającej Organizacji Młodzieży Narodowej (zakonspirowanej) Młoda Polska, która najpierw była powiązana z Narodową Demokracją, a następnie przeszła do opozycji wobec niej, stając na pozycjach antyroyjskich i tzw. kierunku niepodległościowego. Po 1918 r. działacze tej organizacji rozplynęli się po różnych organizacjach, z myślą opanowania ich. Jako wybitniejszych działaczy tej organizacji Niećko podaje: Czermińskiego, Wilkońskiego, Czałbowskiego, Niedzielskiego, Siwca, Lechnickiego.

Zjazd zajął się głównie formami działalności związku, kładąc akcent na pracę kulturalno-oświatową, krajoznawczą i wychowawczą²⁰. Młodzież obecna na zjeździe nie była uświadomiona politycznie ani zbyt radykalna, skoro kilku delegatów-księży potrafiło przeprowadzić wniosek, że organizacja będzie prowadzić swą działalność pod hasłem „Bóg i Ojczyzna”, które stanowiło wówczas slogan klerykalno-endeckiej propagandy²¹.

Zjazd postanowił, że CZMW będzie działał jako sekcja młodzieżowa przy Centralnym Związku Kółek Rolniczych. Część działaczy była zwolennikami całkowitego usamodzielnienia związku i opowiedziała się też za powszechnością, to znaczy za tym, aby skupiał on młodzież wiejską i miejską. Wniosek ten upadł. Zjazd przyniósł przewagę w zarządzie CZMW ludowcom (PSL Wyzwolenie). Po zjeździe nastąpiła zmiana na stanowisku redaktora „Drużyny”. Po Chętniku, który ustąpił, redakcję objął Bogusławski²².

Podporządkowanie kół młodzieży kółkom rolniczym dawało CZMW podstawy finansowe, ale jednocześnie uzależniało go od CTR, do którego należały kółka rolnicze. W ten sposób obszarnicy, kierujący CTR, mieli możliwość wywierać pewien wpływ na CZMW i kontrolować jego działalność organizacyjną i wydawniczą.

Sytuacja ta zaczęła się jednak zmieniać w 1919 r. i na początku 1920 r. W kółkach rolniczych dokonywała się lewicowa ewolucja, która zakończyła się pełnym ich usamodzielnieniem. Wówczas przyłączyła się do nich organizacja młodzieżowa, zrywając w ten sposób całkowicie więzy organizacyjne z CTR.

Związek Młodzieży Wiejskiej był organizacją kulturalno-oświatową. Koła młodzieży wiejskiej organizowały czytelnictwo, różnego rodzaju kursy, inicjowały budowę domów ludowych, rozbudzały na wsi zainteresowanie sportem itp. Na działalność polityczną kierownictwo CZMW nie kładło nacisku, a nawet od niej stroniło. Władze związku akcentowały przede wszystkim potrzebę wyrwania młodzieży z tradycyjnej atmosfery zacofania kulturalnego i cywilizacyjnego, uwolnienia spod wpływów wstecznego kleru i obszarników. Troszczyły się o zaznajomienie młodzieży z zagadnieniami ogólnospołecznymi, o rozbudzenie świadomości narodowej. Odciąganie młodzieży od polityki miało oczywiście skutki ujemne, gdyż odsuwało ją tym samym od wpływów radykalnego ruchu ludowego. Należy jednak podkreślić, że w ówczesnych warunkach nawet tak ograniczony program działania przynosił istotne zmiany w stosunkach wiejskich, szczególnie tam gdzie panowała ciemnota i zacofanie, na których zbijały kapitał polityczny najbardziej wsteczne stronnictwa i organizacje.

²⁰ Na zjeździe wygłosili referaty: A. Langier — o pracy oświatowej, A. Janowski — o pracy krajoznawczej i W. Budzyński — o teatrze ludowym. Zjazd podjął również uchwałę o zorganizowaniu Związku Teatrów Ludowych. Bogusławski, maszynopis wspomnień, s. 524.

²¹ Najbardziej aktywni na zjeździe byli księża: Wiśniewski i Mauersberger, którzy pragnęli zapewnić klerowi jak największy wpływ na związek. Przecistawiali im się dawni „drużynowcy”, choć sami oni należeli do umiarkowanych ludowców. Świadczy o tym fakt, że zadowolili się kompromisowym wnioskiem A. Chętnika, aby hasło, pod którym miała być prowadzona praca związku, rozszerzyło o hasła harcurskie. Ostatecznie brzmiało ono: „Bóg, ojczyzna, cnota, nauka i praca”. Bogusławski, maszynopis wspomnień, s. 523.

²² Ibidem, s. 525.

Po zjeździe w lutym 1919 r. PSL Wyzwolenie poczyniło dalsze kroki na drodze do zjednoczenia stronnictw ludowych. 14 marca 1919 r. klub poselski PSL Wyzwolenie wystosował pismo do PSL Piast, PSL Lewica i PZL, w którym określił bliżej warunki zjednoczenia. Zaliczył do nich przede wszystkim uchwalenie reformy rolnej, w myśl projektu ludowców (PSL Wyzwolenie i PSL Piast), poparcie postulatów i żądań ekonomicznych robotników rolnych i przemysłowych, ujednoczenie i zespolenie władzy państwowej i podporządkowanie polityki zagranicznej rządowi, ustanowienie parlamentu jednoizbowego, oparcie polityki na wschodzie na zasadach federalizmu w myśl założeń Piłsudskiego, przy jednoczesnym poparciu wojny, którą w ślad za propagandą oficjalną określono jako obronną. Oparcie ustroju państwowego na zasadach republikańskich z wybieralnym prezydentem i jednoizbowym sejmem.

Wiosną toczyły się pertraktacje między ludowcami, które doprowadziły w pierwszej fazie do powołania w dniu 23 czerwca 1919 r. związku sejmowego klubów stronnictw ludowych PSL Piast i PSL Wyzwolenie.

PSL Piast ze zjednoczeniem ruchu ludowego wiązało nadzieje umocnienia swej pozycji i zdobycia decydującego wpływu na kształtowanie polityki ruchu ludowego. Od początku niepodległości stronnictwo podjęło intensywną działalność organizacyjną, zmierzającą do rozszerzenia swych wpływów na cały kraj. Aktywna walka o reformę rolną prowadzona przez PSL Piast w sejmie służyła również i tym celom. Przywódcy PSL Piast zdawali sobie sprawę, że stronnictwo, które odegra decydującą rolę w walce o reformę rolną, zyska zaufanie wśród chłopów. Stworzy sobie tym samym dogodny grunt do rozwoju organizacyjnego i wypierania innych stronnictw.

Brak jest niestety archiwum stronnictwa, które pozwoliłoby zapewne szerzej omówić metody stosowane w tej działalności. 8 lutego 1919 r. utworzony został oddział organizacyjny PSL Piast w Krakowie²³. Z zachowanej księgi protokołów tego oddziału można częściowo odtworzyć zamiary i plany PSL Piast. Na zebraniu tego oddziału w dniu 1 kwietnia 1919 r. Witos zreferował sytuację polityczną na terenie sejmku oraz przedstawił najważniejsze wytyczne w sprawie organizacji stronnictwa. Polecił on szybciej organizować oddział krakowski i podzielić powiaty, jak to streszcza protokół, na kategorie: „pewne, mniej pewne, niepewne i złe i rozpocząć natychmiast wyteżającą pracę w powiatach politycznie najgorszych, aby je urobić i opanować. Przede wszystkim należy zająć się powiatami wielickim i krakowskim, abyśmy w Krakowie nie byli tylko wyspą. W dalszym ciągu poleca prezes gorliwie zająć się powiatami bielskim, który bardzo łatwo możemy stracić, dąbrowskim, rzeszowskim (który jest niepewny, tam trzeba się zwrócić do p. Pluty), wreszcie mieleckim i tarnobrzeskim, które są do zdobycia, ponieważ «wysoko radykalne obietniczki okoniowców» nie mają widoków realizacji, otwierają chłopom oczy, a realna i gruntowna praca naszego klubu zyskuje na wsi coraz większe zrozumienie i uznanie. Te momenty, przy wyte-

²³ We władzach oddziału organizacyjnego PSL Piast w Krakowie byli: Józef Zachora — prezes, Józef Wiodek — wiceprezes, Albin Jura — sekretarz, Franciszek Koziara — zastępca sekretarza. Członkowie: Władysław Kosydarski, Stanisław Kulpa, Ludwik Rączkowski, Jan Pawlak. Od 16.VI.1919 r. prezesem oddziału był L. Rączkowski. (AZSL, księga protokołów oddziału PSL w Krakowie, prot. 8.II.1919, 10.II.1919, 16.VI.1919).

zonej pracy z naszej strony, mogą nam łatwo przynieść zwycięstwo w tych powiatach”²⁴.

Przytoczony fragment protokołu wskazuje, że już w pierwszej połowie 1919 r. władze PSL Piast nakreśliły sobie dosyć konkretny plan zdobywania wpływów w powiatach Małopolski zachodniej. Dużą wagę przywiązywały one do ogarnięcia zasięgiem swych wpływów chłopów w powiatach tarnobrzeskim i mieleckim, które stanowiły silny ośrodek radykalnego ruchu chłopskiego, kierowanego przez E. Okonia i T. Dąbala²⁵. Na wielu kolejnych posiedzeniach zarządu oddziału krakowskiego PSL Piast debatowano nad sposobami wykonania tego planu. Krytykowano posłów stronnictwa nie przejawiających dostatecznej aktywności w swych okręgach. Posła Bojkę winiono za utratę wpływów PSL Piast w powiecie dąbrowskim, Kędziora — za zaniedbanie pracy w powiecie kolbuszowskim²⁶. Piastowcy postanowili zwracać większą uwagę na zaniedbaną przez nich pracę w placówkach gospodarczych i kulturalno-oświatowych. Omawiano również sposoby pozyskania dla stronnictwa zwolenników wśród urzędników. Toczyły się dyskusje, w których padały wypowiedzi proponujące rozszerzenie działalności stronnictwa na ludność miejską²⁷. Dużą wagę przywiązywało PSL Piast do zdobywania dla swoich wybitniejszych działaczy stanowisk urzędniczych w administracji państwowej, szkolnictwie, na kolejach państwowych, poczcie itp. W oddziale krakowskim opracowano w tej sprawie wnioski, które przesłano władzom stronnictwa z żądaniem ich realizacji²⁸. Zwrócono już wówczas uwagę na potrzebę pracy politycznej wśród młodzieży akademickiej. Do pracy tej zaangażowano Ignacego Solarza²⁹. Wskazywano również na potrzebę szerszej działalności w b. Królestwie Polskim i Wielkopolsce³⁰.

Zorganizowanie oddziału w Krakowie przyczyniło się do rozwoju organizacyjnego PSL Piast w Małopolsce. W ciągu półrocznej działalności, do połowy sierpnia 1919 r., zorganizowano w Małopolsce rady PSL Piast w 143 gminach³¹. Najszybciej postępowała praca w powiatach: wielickim,

²⁴ AZSL, op. cit., prot. 1.IV.1919.

²⁵ Ibidem, prot. 10.V.1919. Działalność Dąbala omawiano szczegółowo na posiedzeniach oddziału. Analizowano treść jego przemówień, które określono jako „bol-szewickie”.

²⁶ Ibidem, prot. 10.V.1919.

²⁷ Ibidem, prot. 5.IV.1919.

²⁸ Ibidem, prot. 10.V.1919.

²⁹ Ibidem, prot. 16.VI.1919.

³⁰ Ibidem, prot. 10.V.1919.

³¹ Ilość rad gminnych PSL Piast zorganizowanych w Małopolsce w czasie od maja do sierpnia 1919 r. obrazuje zestawienie:

powiat	16.V.	18.VIII.	powiat	16.V.	18.VIII.	powiat	16.V.	18.VIII.
Biała	4	5	Limanova	—	3	Ropczyce	2	8
Bochnia	4	6	Łańcut	1	2	Rzeszów	2	6
Brzesko	9	12	Myślenice	1	1	Sanok	2	2
Brzozów	—	2	Nowy Sącz	1	1	Tarnów	1	—
Chrzanów	2	4	Nowy Targ	—	1	Wadowice	17	18
Dąbrowa	—	2	Oświęcim	—	2	Wieliczka	19	28
Grzybów	4	4	Pilzno	2	3	Żywiec	2	4
Jarosław	2	3	Podgórze	—	4	Sambor	—	1
Kraków	5	4	Przemysł	1	1			
Krosno	—	1	Przeworsk	5	15			
							86	143

wadowickim, przeworskim, ropczyckim, rzeszowskim, brzeskim, bocheńskim i bialskim. W powiatach mieleckim, tarnobrzescim, niskim, leskim, gorlickim, jasielskim i strzyżowskim nie zorganizowano w tym czasie rady PSL Piast w żadnej gminie. Mogły być różne przyczyny tego stanu rzeczy, ale wydaje się, że najistotniejszą były silne wpływy w tych powiatach PSL Lewica, grupy Okonia i Dąbala. Zradykalizowani chłopcy nie byli podatni na działalność PSL Piast, stąd jego trudności w rozwoju organizacyjnym w tych powiatach.

Dążenia PSL Piast do odegrania kierowniczej roli w ruchu ludowym ujawniły się wyraźnie na wielkim kongresie, zwołanym przez to stronnictwo w dniu 29 czerwca 1919 r. w Warszawie. Brały w nim udział delegacje chłopów z Małopolski, Śląska Cieszyńskiego i Górnego, Spisza, Orawy, b. Królestwa Polskiego i Wileńszczyzny. Kongres obradował pod gołym niebem w Agrykoli, gdzie zebrało się około 15 000 chłopów. Miał on dowodzić, że PSL Piast jest największym stronnictwem: że — w przeciwieństwie do PSL Wyzwolenie, działającego tylko w centralnych rejonach Polski, staje się ono ogólnokrajową reprezentacją chłopów. Kongres był zwołany dla poparcia stanowiska klubu PSL Piast w sprawie reformy rolnej w sejmie. Miał więc pokazać siłę PSL Piast, co było potrzebne nie tylko w walce o reformę w sejmie, ale również jako atut w toczących się pertraktacjach między stronnictwami ludowymi w sprawie zjednoczenia.

W odezwie PSL Piast wzywającej chłopów na kongres pisano, że komisja rolna uchwaliła korzystne dla chłopów zasady reformy rolnej, ale na plenum sejmu mogą one być odrzucone przez prawicę: „W takiej przełomowej chwili — głosiła odezwa — lud polski musi pokazać swoją siłę i niezłomną wolę. Dlatego wzywamy was na wielki kongres ludowy do stolicy naszego państwa Warszawy, na dzień 29 czerwca br.”³²

Na kongresie wygłosili mowy: Bojko, Dąbski, Kiernik, Bardel, Kowalczuk. Przemawiali również Nocznicki i Smoła, obaj z PSL Wyzwolenie. Główny referat wygłosił Witos. Mówił on obszernie o roli chłopów w Polsce:

„Rzesze ludowe mają wziąć na siebie odpowiedzialność za przyszłość państwa, a jeśli mają dźwigać ten ciężar, to muszą mieć stworzoną podstawę do tego, by ten ciężar uniosły, muszą zdobyć wpływ polityczny, muszą zdobyć możność rządzenia państwem i muszą zdobyć takie urządzenia, które by im zapewniły chleb i dobrobyt [...] Idziemy w tym kierunku, by ziemia w ręce ludu się dostała”³³.

Kongres wezwał posłów PSL Piast, aby w razie odrzucenia reformy rolnej wystąpili z sejmu³⁴. Nastrój na zjeździe był radykalny³⁵.

Kongres uchwalił program stronnictwa oparty na następujących zasadach: szybkie uchwalenie reformy rolnej, oparcie ustroju państwa na zasadach republikańskich i sejmie jednoizbowym. Program uznawał włas-

³² Gazeta Ludowa nr 24 z 15.VI.1919.

³³ A. Bełcikowska, Stronnictwa i związki polityczne w Polsce, Warszawa 1925, s. 167—168.

³⁴ Gazeta Ludowa nr 27 z 6.VII.1919.

³⁵ Archiwum Zakładu Historii Partii (Dalej AZHP), 295, rap. WBK z 30.VI.1919.

ność prywatną ziemi i innych środków wytwarzania za podwalinę ustroju społeczno-gospodarczego, dopuszczając upaństwowienie danych warsztatów produkcji, jeśli tego wymagać będzie interes państwa³⁶. W sprawie wojny i polityki na wschodzie PSL Piast, podobnie jak PSL Wyzwolenie, poparło stanowisko Piłsudskiego i opowiedziało się za silną armią z powszechnego poboru. Uchwały obu zjazdów wykazują więc duże podobieństwa.

31 sierpnia 1929 r. odbyło się posiedzenie Rady Naczelnej PSL Wyzwolenie, na którym znowu stała się sprawa zjednoczenia. Obecnie malały opory przeciwko zjednoczeniu wśród kierowników stronnictwa. Thugutt, który w tym czasie wrócił z Paryża, zmienił stanowisko i wyraźnie opowiedział się za połączeniem stronnictw ludowych³⁷.

Być może, na zmianę stanowiska Thugutta i jego współtowarzyszy wpłynął jakiś nacisk Piłsudskiego lub ludzi z jego kręgu, którzy w PSL Wyzwolenie mieli znaczne wpływy³⁸.

Piłsudzczycy byli w pewnym stopniu zainteresowani w zjednoczeniu stronnictw ludowych, liczyli bowiem, że w ten sposób uda im się, przy pomocy działaczy PSL Wyzwolenie, pozyskać wpływ na piastowców.

Są podstawy by przypuszczać, że wzrost tendencji zjednoczeniowych przyspieszały ataki prawicy sejmowej przeciwko przyjętej w dniu 10 lipca 1919 r. uchwale o reformie rolnej. Prowadzona w kraju w szerokim zakresie kampania obszarników przeciwko reformie rolnej wskazywała, że jej realizacja będzie trudna, a przede wszystkim przyjęcie ustawy o reformie rolnej w sejmie. Tak zwana dzika parcelacja, rozwijająca się z inicjatywy wielkiej własności ziemskiej, potęgowała obawy chłopów o losy reformy rolnej. Najbardziej niechętnie do zjednoczenia odnosiła się PSL Lewica. Na terenie Galicji między PSL Piast a PSL Lewica toczyła się zacięta walka. W artykule: „Nasz stosunek do innych stronnictw” „Przyjaciel Ludu” pisał: „...zdawien dawna stoimy na punkcie walki klas. Widzimy sprzeczności interesów chłopów i obszarników, posiłkowanych przez biurokrację i kler [...] kto dąży do zwycięstwa ludu — ten naszym przyjacielem. Najbliżej są PSL Wyzwolenie i lewica piastowców, a potem PPS [...] chłop i robotnicy muszą wspólnymi siłami zwalczać swoich wspólnych wrogów i dążyć muszą do utworzenia ludowego, czyli robotniczo-chłopskiego rządu, mającego na celu przeprowadzenie reform społecznych, skierowanych przeciw wielkiemu kapitałowi

³⁶ Piast nr 27/28 z 13.VII.1919.

³⁷ Bogusławski, maszynopis wspomnień, s. 501.

³⁸ Na silne wpływy Piłsudskiego i jego ludzi w PSL Wyzwolenie wskazuje Rataj. Mówi on, na pewno zbyt przesadnie, o kierowaniu stronnictwem „zza kulis, przez ściślejszą organizację, mafie, jak się później przekonałem, POW-iacką” (op. cit., s. 25). Ciekawą ocenę sytuacji w ruchu ludowym w 1919 r. dał K. Bagiński, który należał wówczas do czołowych kierowników PSL Wyzwolenie. W 1946 r. napisał on: „Wpływ najsilniejszy zewnętrzny na ruch ludowy miał Piłsudski. Stosunek Piłsudskiego do stronnictw chłopskich jest b. ciekawy. Poruszę to tylko pobieżnie. Początkowo, w pierwszych latach niepodległości, Piłsudski był zwolennikiem jedności ruchu ludowego, licząc, że PSL Wyzwolenie jest całkowicie, a PSL Piast w dużej mierze pod jego wpływami. Aby wpływ ten wzmocnić, «delegowano» do ugrupowań ludowych ludzi z Bogusławem Miedzińskim na czele”. Kalendarz ludowca na 1946 r., wyd. PSL, Warszawa, s. 40—41. Redaktor Piasta Rączkowski pisze, że w klubie PSL Piast piłsudzczycy mieli swoich ludzi, op. cit., s. 349.

i obszarnikom, ku pożytkowi szerokich warstw ludowych mas pracujących: chłopów i robotników”³⁹.

W drugiej połowie 1919 r. PSL Lewica domagała się ostatecznego załatwienia przez sejm sprawy rolnej i dania ziemi chłopom, uchwalenia demokratycznej konstytucji oraz zawarcia pokoju z Rosją Radziecką. Protestowała przeciwko rozwijającej się prywatnej parcelacji majątków obszarniczych, przeznaczonych na reformę rolną⁴⁰. W sprawie połączenia stronnictw ludowych PSL Lewica zajmowała w tym czasie stanowisko chwiejne. Przeciwko zjednoczeniu stronnictw występował stanowczo znany działacz Sanojca, uważając je za fikcję. Opowiadał się natomiast za solidarnością stronnictw ludowych w sejmie⁴¹.

8 października 1919 r. doszło do porozumienia, w rezultacie którego działający dotychczas związek sejmowy klubów ludowych postanowiono przekształcić w jeden klub sejmowy ludowców. W klubie miały znaleźć się PSL Piast, PSL Wyzwolenie i PSL Lewica. W tym momencie za połączeniem opowiedział się również przywódca PSL Lewica — J. Stapiński⁴².

26 października 1919 r. odbyło się w Krakowie posiedzenie Rady Naczelnej PSL Lewica. Za zjednoczeniem był Stapiński, przeciw — Sanojca. Delegaci wyrazili obawy, że połączenie stronnictw nie da korzyści ludowi wiejskiemu. Uchwalono kompromisowy wniosek, że o zjednoczeniu może zdecydować wyłącznie kongres, a o połączeniu klubów — klub poselski PSL Lewica⁴³. Ostatecznie PSL Lewica nie weszła do połączonych klubów. Stapiński twierdził, że stało się to z winy piastowców, którzy nie chcieli przyjąć PSL Lewica⁴⁴. W ten sposób w zjednoczonym klubie znalazło się tylko PSL Wyzwolenie i PSL Piast⁴⁵. Połączony klub liczył 109 posłów⁴⁶. Do władz klubu wybrano: W. Witosa (przewodniczący), M. Rataja (zastępca przewodniczącego), J. Dębskiego (sekretarz), F. Bardla, P. Bobka, J. Dąbskiego, W. Kiernika, J. Kowalczuka, J. Ostachowskiego, M. Przewrockiego, J. Poniatowskiego, A. Erdmana, T. Kurczaka, B. Stolarskiego, J. Tabora.

We władzach połączonego klubu piastowcy zdobyli przewagę liczebną oraz zatrzymali w swych rękach jego przewodnictwo. Wywołało to niezadowolone wśród działaczy PSL Wyzwolenie z Thuguttem na czele. Znalazło ono wyraz w organie stronnictwa: „Zdaje nam się, że te wybory niezupełnie słusznie i niesprawiedliwie wypadły. Kiedy połączyły się dwa kluby, połączyły się także dwa kierunki: kierunek Piast i kierunek «Wyzwolenie». Nie ma co ukrywać, że to jest niezupełnie to samo. Były nie-

³⁹ Przyjaciel Ludu, 1919, nr 20.

⁴⁰ Ibidem, nry 36, 39, 40, 44.

⁴¹ Ibidem, nr 41.

⁴² „Staje się coraz widoczniejszym, że istnieją dążenia, mające na celu rozdarcie wsi i podział chłopów na kilka części: bogatych i ubogich, wielkorolnych, małorolnych i bezrolnych (...) Taki podział mogą doradzać chłopom tylko wrogowie”. Ibidem, 1919, nr 43.

⁴³ Ibidem, 1919, nr 44.

⁴⁴ Stapiński pisał, że 31.X.1919 r. w rozmowie z Witosem doszedł do porozumienia. 14.X. miało dokonać się zjednoczenie. Natomiast 18.X. Rataj zawiadomił Stapińskiego, że wobec sprzeciwu ks. Adamskiego piastowcy nie mogą PSL Lewicy przyjąć. Wobec tego PSL Lewica uznała, że wina za rozbicie spada na PSL Piast. Ibidem, nr 48 z 30.XI.1919.

⁴⁵ Gazeta Ludowa nr 41 z 26.X.1919.

⁴⁶ R z e p e c k i, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919 r. Poznań 1920, s. 284.

dawno w sejmie między jednym a drugim kierunkiem różnice, były nawet walki. Jeżeli się od walki umiało przejść do trwałej zgody, trzeba było strony zadowolić, bo licha to zgoda, która ma na celu korzyści tylko jednej strony, a drugiej usta zamyka. Do prezydium wybrać trzeba było ludzi i z jednej, i z drugiej strony”⁴⁷.

Połączenie klubów na takich zasadach okazało się krótkotrwałe i po kilku tygodniach rozpadło się.

Z podejmowanymi w 1919 r. próbami zjednoczenia stronnictw ludowych wiąże się powstanie stronnictwa chłopskiego w Wielkopolsce⁴⁸. Na początku 1919 r. powstało w tej dzielnicy kilka lokalnych organizacji chłopskich. W powiatach kępińskim i ostrzeszowskim działał Związek Włościan, którego założycielem był Jan Palacz z Kuźnicy Starej w powiecie ostrzeszowskim. W powiecie kościańskim istniało Zjednoczenie Włościan, założone w 1919 r. przez Jana Sobiecha z Czarkowa. W powiecie śremskim obszarnicy zorganizowali Związek Włościan⁴⁹.

Poza tym istniało ogólnodzielnicowe Zjednoczenie Producentów Rolnych, mające formalnie charakter organizacji zawodowej, faktycznie zaś kierowane przez obszarników Wielkopolski, którzy też kształtowali jego zasady ideowe i taktykę polityczną.

Początki ruchu ludowego w Wielkopolsce były trudne z uwagi na silne wpływy na wsi Narodowej Demokracji. Poza nią działało Narodowe Stronnictwo Robotnicze i związane blisko z Narodową Demokracją Narodowe Stronnictwo Ludowe, kierowane przez ks. Antoniego Ludwiczaka, dyrektora Towarzystwa Czytelń Ludowych.

Formowanie się organizacyjne ludowców w Wielkopolsce przypada na okres kampanii wyborczej do sejmu. Prawica wystąpiła z projektem wspólnych list wyborczych, aby w ten sposób zabezpieczyć sobie sukces. W tym celu zwołany został w kwietniu 1919 r. zjazd przedwyborczy przedstawicieli miast i wsi z całej Wielkopolski. Przewodniczył Wojciech Korfanty. Grupa chłopów założyła protest przeciwko pominięciu na listach wyborczych przedstawicieli wsi i zapowiedziała utworzenie samodzielnej organizacji chłopskiej. W tym czasie grupa działaczy chłopskich i inteligencji wielkopolskiej nawiązała kontakty z PSL Piast⁵⁰.

15 maja 1919 r. odbyło się w Poznaniu zebranie grupy działaczy, na którym postanowiono utworzyć odrębną organizację chłopską. 27 maja

⁴⁷ Wyzwolenie, 1919, nr 43.

⁴⁸ Dzieje ruchu ludowego w Wielkopolsce nie zostały dotąd opracowane. Częściowe informacje na ten temat znajdują się w następujących opracowaniach: W. Rogala, Życie i walka wsi wielkopolskiej; tenże, Organizacje społeczne i gospodarze wsi wielkopolskiej terenem walk klasowych w latach 1919–1923, Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza, t. I, 1956, z. 2; M. Stański, Rozwój ruchu ludowego na Pomorzu Gdańskim, Poznań 1960; T. Rek, Ruch ludowy w Polsce, t. II; J. Rączkowski, Wspomnienia, Poznań 1951, maszynopis w Bibliotece im. Ossolińskich, rkps 12730/II.

⁴⁹ J. Burszta, Początki ruchu ludowego w Wielkopolsce, Dziennik Ludowy z 27.V.1959. Artykuł oparty na materiałach i informacjach J. Jurka.

⁵⁰ Redaktor Piasta J. Rączkowski w swoich Wspomnieniach pisze o nawiązaniu kontaktów przez PSL Piast z Palaczem i Matyśkiewiczem z pow. ostrowskiego, Janem Sobiechem z kościańskiego, ze Stefaniakiem z pleszowskiego oraz z działaczami inteligencji; lekarzem dr Wieruszem i prawnikiem dr Chmielewskim. Przyjechali oni do Warszawy i tu odbyli narady z Witosem, Dąbskim i Rączkowskim. Przebieg tych narad tak relacjonuje Rączkowski: „Delegaci w sposób spokojny i bardzo rzeczowy wystąpili przeciwko Narodowej Demokracji i zazna-

1919 r. odbył się w Poznaniu zjazd organizacyjny, na którym uchwalono program i statut oraz wybrano władze stronnictwa, które przyjęło nazwę Zjednoczenie Włościan. W zjeździe wzięli udział przedstawiciele wszystkich powiatów Wielkopolski, z wyjątkiem średzkiego. Prezesem Zjednoczenia Włościan został Jan Sobiech, wiceprezesem Jan Palacz, skarbnikiem Stanisław Nabzdyk, sekretarzem Józef Jurek. Do zarządu weszli między innymi: Andrzej Stefaniak, Jan Nosek, Stanisław Kaczmarek i Stanisław Dybała. Aktywnymi działaczami byli również Idzi Matyśkiewicz z Kempy w powiecie ostrowskim, Kazimierz Stefański z Lenartowic w powiecie pleszewskim, Wojciech Piątek z powiatu ostrzeszowskiego. Spośród inteligencji aktywnymi działaczami Zjednoczenia Włościan byli Mieczysław Michałkiewicz i jego żona.

Powstanie Zjednoczenia Włościan wywołało niepokój w kołach obszarnczych oraz prawicowych stronnictwach politycznych i organizacjach społeczno-gospodarczych Wielkopolski. Nową organizację chłopską ostro atakowano i organizowano po wsiach przeciwko niej szeroką agitację. Szczególnie aktywne w zwalczaniu Zjednoczenia Włościan było Zjednoczenie Producentów Rolnych i jego organ prasowy „Gazeta Powszechna”. Zjednoczenie Włościan powstało jako wyraz protestu przeciwko obszarncikom i Narodowej Demokracji oraz jako przejaw emancypacji części chłopów spod jej wpływów. Jeden z założycieli Zjednoczenia Włościan J. Jurek, tak charakteryzuje okres powstania tej organizacji:

„Zasadniczym celem w okresie tworzenia ruchu ludowego w Wielkopolsce było przeciwstawienie się budowaniu Polski według szablonu i programu endeckiego. Uważaliśmy, że równe obowiązki wobec państwa winny gwarantować narodowi równe prawa. Stanowisko takie, a co więcej — niezależność ruchu chłopskiego wywołały wśród tutejszej endecko-obszarncicznej kliki silną reakcję. Oszczerstwami w prasie, przekupstwem, a gdy i to nie pomagało, pałkami i kamieniami starano się nas, chłopów, nawrócić z tej rzekomej błędnej drogi. Mimo tych trudności, mimo braku inteligencji chłopskiej ruch ludowy został zapoczątkowany i to przez samych chłopów”⁵¹.

Zjednoczenie Włościan było wyrazicielem interesów bogatych chłopów. Kierownictwo tej organizacji pozostawało również w rękach bogatych chłopów⁵².

---

czyli, że reprezentują inteligencję nie zgadzającą się ze zbyt konserwatywnym kierunkiem polityki prowadzonej przez Narodową Demokrację w Wielkopolsce (...). Widzieli w piastowcach stronnictwo postępowe, nie tak radykalne jak Wyzwolenie, ale w każdym razie postępowe i oświadczyli gotowość poparcia naszego stronnictwa na terenie Wielkopolski. Ich zdaniem piastowcy mieli wszelkie dane po temu, by właśnie w Wielkopolsce stworzyć organizację jednoczącą chłopów, ale nie można zapominać, że chłopci wielkopolscy to żywioł inny niż chłopci w Małopolsce”. Rączkowski, op. cit., s. 289—290.

Już w maju 1919 na zebraniu zarządu oddziału PSL w Krakowie Bardel wystąpił z wnioskiem nawiązania kontaktów z chłopami w Poznańskim, przez znajdujące się tam galicyjskiego ludowca Michałkiewicza. AZSL, księga protokołów oddziału PSL Piast w Krakowie, prot. 10.V.1919.

⁵¹ Referat J. Jurka o ruchu ludowym w Wielkopolsce (maszynopis w posiadaniu wymienionego, zamieszkałego w Poznaniu). Cytuję za Stańskim, op. cit., s. 67.

⁵² Rączkowski wraz z Bojko odwiedzili wiosną 1919 r. Wielkopolskę. Nawiązali kontakty z tamtejszymi ludowcami: Palaczem, Sobiechem, Matyśkiewiczem, Stefa-

W październiku 1919 r. Zjednoczenie Włościan zaczęło wydawać własny organ prasowy, pod nazwą „Włościanin”, który ukazywał się jako tygodnik. Zjednoczenie Włościan zdołało w ciągu 1919 r. zdobyć sobie wielu zwolenników na wsi wielkopolskiej i pokryć swą siecią organizacyjną kilkanaście powiatów. Struktura organizacyjna oparta była na podziale administracyjnym. Jedną z popularniejszych form jego działalności były kursy, na których zaznajamiano uczestników z aktualnymi sprawami politycznymi i gospodarczymi, żywotnymi dla ludności wiejskiej.

18 listopada 1919 r. odbył się w Poznaniu walny zjazd Zjednoczenia Włościan. Wzięli w nim udział działacze z PSL Piast z Witosem i Dąbskim na czele⁵³. Witos zmierzał wyraźnie do szybkiego opanowania Wielkopolski przez PSL Piast. J. Rączkowski pisze:

„Zasadniczy cel, do jakiego Witos dążył, był już wtedy w jego świadomości całkowicie skryształizowany. Celem tym było zjednoczenie wszystkich chłopów w Polsce. Rozszerzenie wpływów na Wielkopolskę uważał za bardzo wskazane. Spodziewał się po Wielkopolsce dużo”⁵⁴.

Tak więc już w pierwszych miesiącach swego istnienia Zjednoczenie Włościan znalazło się pod wpływami PSL Piast. Próba opanowania Zjednoczenia Włościan przez PSL Wyzwolenie nie powiodła się⁵⁵.

---

niakiem i innymi. Rączkowski tak opisał wizytę u prezesa Zjednoczenia Włościan: „Jan Sobiech, bardzo poważany w kościańskim gospodarz, był właścicielem stuhektarowego gospodarstwa. Obejście jego wyglądało zupełnie jak obejście dworskie. Dom mieszkalny murowany, obejmujący kilka dużych, jasnych pokoi, ładnie umeblowanych, budynki gospodarskie murowane, dostosowane do nowoczesnej gospodarki, stajnie wzorowe, gnojownie wzorowe, narzędzia rolnicze pierwszorzędne. Naszym chłopom z Małopolski, a i tym z Kongresówki dech zapało, kiedy patrzyli na te «wspaniałości»”. O innym członku prezydium Zjednoczenia Włościan pisał: „spośród chłopów powiatu ostrzeszowskiego wybijał się Jan Palacz, zamożny chłop, mający zdaje się więcej ziemi, niż miał Sobiech w kościańskim”. Op. cit., s. 294.

⁵³ Piast nr 47 z 23.XI.1919.

⁵⁴ Rączkowski, op. cit., s. 291.

⁵⁵ Rogala, op. cit., s. 31—34.

СТРЕМЛЕНИЕ КРЕСТЬЯНСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ К ОБЪЕДИНЕНИЮ
(1918—1919 гг.)

Настоящий труд относится к политической истории польского государства в период восстановления его независимости. В работе рассматривается вопрос объединения крестьянских партий, который возник в 1918—1919 гг.

Проблема эта представлена в соответствии с характеристикой деятельности и политических устремлений основных политических партий и группировок: ПСЛ-Пяст, ПСЛ-Выволене и ПСЛ-Левица.

Стремление к объединению особенно усилилось в связи с вопросом аграрной реформы, который вызвал в середине 1919 г. острую борьбу в Законодательном Сейме Польской Речи Посполитой.

Попытки к объединению и созданию единой крестьянской партии закончились неудачей ввиду больших политических и идеологических противоречий, а также разногласий среди руководителей крестьянских группировок.

TENDANCES D'UNIFICATION DANS LE MOUVEMENT
POPULAIRE (1918—1919)

L'article couvre l'histoire politique de l'Etat polonais dans la période de la reconstruction de son indépendance. Il passe en revue les tentatives d'unification intentées au sein des partis paysans en 1918—1919.

Ce problème fut décrit conjointement avec la description de l'activité et des tendances politiques de principaux partis paysans: PSL (Parti Paysan Polonais), Piast, PSL Wyzwolenie (Libération) et PSL de gauche.

La question de la réforme agraire autour de laquelle fut menée une lutte acharnée au sein de la Diète Législative vers la moitié de 1919 influait énormément sur l'accroissement des tendances d'unification dans le mouvement paysan.

Les grandes difficultés politiques et idéologiques ainsi que les tendances contradictoires des leaders des partis paysans furent les causes de ce fait que les tentatives d'unifier et de créer un seul parti paysan firent fiasco.